

## Biopoliitika kui võim elu üle ning kui elu enese-võim<sup>3</sup>

*Ott Puumeister*

**Roberto Esposito „Bios: Biopolitics and Philosophy”. Tõlkinud Timothy Campbell. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008.**

Biopoliitika on praeguseks saanud üheks poliitikafilosoofia ja -teooria põhimõisteks, kuid – nagu selliste mõistetega sageli juhtub – selle tähendusväli on niivõrd hāgustunud, et mõnelgi juhul on keeruline tõmmata piiri bio- ja „tavalise” poliitika vahele. Näiteks Giorgio Agamben (2009: 12) kirjutab: „*biopoliitilise keha tootmine on suveräänse võimu algne tegevus*”. Kõige lihtsamalt öelduna tähendaks biopoliitika inimeste elu poliitilist tootmist – kuid kas mitte igasugune poliitiline tegevus ei hõlma inimeste elu kujundamist, tootmist ja mõtestamist? Võib ka öelda, et biopoliitika algab hetkest, kui hakatakse sekkuma loomulikkuse, looduslikkuse tasandil ehk kui poliitilise praktika keskmesse asetatakse inimese keha, käitumine ja psüühika.

Roberto Esposito küsib oma raamatus „Bios: Biopolitics and Philosophy” veidi sügavamale minnes: millise loogika alusel ühendatakse elu ja poliitika; milline on selle suhte struktuur, mis seob neid mõisteid omavahel – ja justkui loomulikult, nii et me tänapäeval ei suuda ennast enam sellest suhtest välja mõelda? Ning millised võimalused oleks sellest valitsevast struktuurist väljumiseks: milline näeks välja positiivne biopoliitika, mis ei allutaks elu poliitikale, vaid võtaks aluseks elu enese võimed poliitika korraldamiseks?

Esposito läheneb neile küsimustele filosoofilisest vaatepunktist, uurides, millised on inimelu politiseeriva tegevuse mõttelised alused. Ta ajab hoolikalt mõiste *biopoliitika* ajaloolisi jälgi 20. sajandi algusest tänapäevani ning joonistab välja genealoogia, mis võis viia selle mõiste kujunemiseni.<sup>4</sup> Teekond viib läbi Hobbes’i, Locke’i, Nietzsche, Heideggeri kuni Michel Foucault’ni, kes on peamine biopoliitika tänapäevase määratlemise juures. Foucault’ käsitlusega aga ei taha Esposito rahule jääda; ta leiab, et see on liialt ambivalentne ja muudab

<sup>3</sup> Artikli valmimist toetas ETF teadusgrant 8804 „Võimusuhte ja poliitilise kommunikatsiooni semiootilise analüüsi perspektiivid”.

<sup>4</sup> Esimesena kasutas mõistet *biopoliitika* rootslane Rudolph Kjellén 1920. aastal oma raamatus „Grundriss zu einem System der Politik” (Leipzig: Rudolf Leipzig Hirzel). (vt Esposito 2008: 16–17)

täpse määratluse võimatuks. Seetõttu pakub ta välja *immuunsuse paradigma* käsitluse. Immuunsuse paradigmale vastandumise kaudu jõuab Esposito ka positiivse biopoliitika filosoofiliste aluste väljapakumiseni – uudse poliitilise elufilosoofia sissejuhatuseni. Järgnevalt aga ei aja ma koos Espositoga biopoliitika jälgi, vaid üritan vaadata, kuidas ta suhestub nii Foucault'ga, kellega Esposito tegeleb eksplitsiitselt, kui Giorgio Agambeniga, kellele ta küll viitab, kuid varjatult – ehk vaatan, millised suhted on Esposito käsitlustel kahe teise olulise biopoliitikast mõtlejaga.

Enne kui edasi liigume, oleks aga ehk mõistlik välja tuua biopoliitika ja biovõimu eristused, mida siin edaspidi kasutan: 1) Foucault' enese jaoks ei ole *biovõim* ja *-poliitika* selgelt eristuvad mõisted, ta kasutab neid tihti sünonüümsena; biovõim/-poliitika moodustavad ühtse kontseptuaalse terviku, mis eristub nii suveräänsusest õigusest kui distsiplinaarsest võimust<sup>5</sup>; 2) Derek Hook (2010: 227), lugedes Foucault'st välja teatavaid mustreid, määratleb biopoliitika kitsalt valitsemispraktikatena (riigipoliitilisel tasandil) ning biovõimu kui igasugust sekkumist inimese elu tootmisse; biopoliitika on siin üks biovõimu vorm; ja 3) Esposito jaoks on biopoliitika elu nimel teostatav poliitika ehk positiivne praktika ja mõtteviis; biovõim on elu allutav praktika.

### Immuunsus kui biovõimu struktuur

Foucault'le omistab Esposito „biopoliitika mõistatuse” – biopoliitika on nii elu hooldamine, edendamine kui ka eitamine: bio- ja tanatopoliitika jooksevad kokku ühe mõiste alla ning nende eristamine ei ole enam võimalik. Foucault' jaoks on elu eitamise õigus seotud suveräänsusega, mis 19. sajandil mitte ei asendata, vaid läbibistatakse uue valitsemisõiguse poolt. „Suveräänsuse õigus oli võtta elu või ellu jätta. Ning nüüd kehtestatakse uus õigus: õigus elama panna ja surema jätta” (Foucault 2004: 241). Biopoliitika eristub suveräänsusest, kuid samas ka distsiplinaarsest võimust, mis on suunatud üksikutele kehadele, keskendub indiviidile: „Erinevalt distsipliinist [...] ei ole uus mittedistsiplinaarne võim rakendatud mitte inimesele kui kehale, vaid [...] inimesele kui elusolendile; viimaks, kui soovite, inimesele kui liigile” (samas, 242). Inimkeha „anatomia-poliitika” kõrvale tõuseb „inimrassi biopoliitika” (samas, 243). Kuid kas distsipliin ei ole samuti mitte biovõim, mis kujundab inimest, sekkub tema ellu ning toodab kehaliste praktikate kaudu teatud võimeid?

---

<sup>5</sup> Vt suveräänsuse õiguse (seaduse), distsiplinaarse võimu ja turvalisuse mehhanismi kohta täpsemalt nt Foucault 2009, 18. jaanuari loeng.

Foucault' järgi ongi biovõimu alla võimalik paigutada väga erinevad elu ja võimu suhted; biovõim ei ole sugugi vaadeldav ühtse struktuurina, haaratav ühe definitsiooniga. Nii ei ole tema töid lugedes sugugi võimalik avastada seda *loogikat*, mille abil inimese elu politiseeritakse, mistõttu on mõisteta, et otsides *ühte* spetsiifilist suhet, mis ühendaks *bios*'e ja *nomos*'e, elu ja poliitika, tuleb Foucault' käsitus ületada, sellest kaugemale minna. Esposito üritab biovõimu struktuuri tabada, kontseptualiseerides *immuunsuse paradigma*, milles inimese elu muutub valitsetavaks poliitiliseks kehaks, valitsetavaks poliitilise keha kaudu – ehk sellega ühtseks ja selle keskpunktiks. „Kui suveräänses režiimis<sup>6</sup> ei ole elu midagi muud kui (üle)jääk, päästetud elu võtmise õiguse käest, siis biovõimu režiimis haarab elu keskse koha, surm aga konstitueerib selle välise piiri” (Esposito 2008: 34). See aga ei tähenda, et suverääne õigus oleks kadunud; samamoodi nagu Foucault'l, on ka Esposito jaoks suverääne ja biovõim kooseksisteerivad. Esposito aga toob nii elu võtvad kui elu tootvad praktikad ühtse immuunsuse paradigma alla.

Immuunsus on poliitilise keha sisemine omadus, mis muutub eneseeituseks; biopoliitika, mis muutub biovõimuks. Immuunsus, mille algseks eesmärgiks on elu kaitsta, toob poliitilisse kehasse sisse „sellesama patogeeni, mille eest ta (poliitiline keha – autori märkus. *O.P.*) soovib ennast kaitsta” – niisiis muutub poliitika antinoomiliseks, iseendale vastanduvaks (samas, 46). *Immunitas* kaitseb inimest sellesama *communitas*'e eest, milles poliitiline eksistents peab toimima.<sup>7</sup> Kuidas täpsemalt? „[I]mmunitas paljastatakse kui negatiivne või puuduv (*privativa*) *communitas*'e vorm. Kui *communitas* on suhe, mis, sidudes selle liikmed vastastikuse andmise kohustusega, ohustab individuaalset identiteeti, siis *immunitas* on sellest kohustusest vabastamise (*dispensatio*) tingimus – ja seega kaitse *communitas*'e eksproprieerivate omaduste vastu” (samas, 50). Immuunsus on paratamatult seotud indiviidiga – mõistatud kui üksik, jagamatu, piiritletud ja fikseeritud tervik, iseenesega identne üksus. Immuunsus taastab indiviidi piirid, mis ühtsuse poolt ohtu seati (samas).

Immuunsus on seega ühisuse „mitte-olemine” ja ühtsuse „mitte-omamine” (samas, 52). Rajades poliitilise korra identiteetidele, võttes aluseks keha kui jagamatu terviku, oleme paratamatult kirjutanud

<sup>6</sup> Foucault (2004: 43) kirjutab, et suveräänsus on see, mis loob poliitilised suhted valitsetavate subjektide vahel. Ehk suveräänsus loob seadused, mille piiresse poliitilises kogukonnas tuleb jääda; ei keskendu mitte inimesele, vaid tema käitumisvälja määratlemisele.

<sup>7</sup> „*Bios*'ele“ eelnevad ja sellega ühtse terviku moodustavad teosed kannavad järgmiseid pealkirju: „*Communitas. Origine e destino della comunità*” (1998) ja „*Immunitas. Protezione e negazione della vita*” (2002).

ennast immuunsuse paradigmasse, millel on oht muutuda autoimmuunseks. Modernne poliitika on Esposito järgi just immuunne; modernne vabadus, subjekt, kogukond – kõik põhinevad jagamatu keha kaitsel. Seetõttu ei ole võimalik positiivset biopoliitikat mõtestada (rääkimata teostamisest), lähtudes immuunsuse paradigmast: elu kaitsset ja hoolt otsitakse samade võimude juurest, mis takistavad selle arengut. „Modernne vabadus kindlustab indiviidi teiste sekkumise eest vabatahtliku allumise kaudu suuremale korrale. [...] vabaduse idee pööratakse selle vastanditeks: seaduseks, kohustuseks ja põhjuslikkuseks” (samas, 72). Ühesõnaga, vaba inimene ollakse vaid siis, kui allutakse seadustele, mis kinnitavad inimese kodanikuna; vaba ollakse vaid siis, kui ollakse iseenesega identne ning teistest eraldatud, *communitas*’est immuunne.

### Suveräänsus kui biopoliitika struktuur

Jõuame nüüd ringiga tagasi suveräänsuse mõiste juurde, millest Foucault tahtis vabaneda, et analüüsida võimutehnikaid, mis ei allu juriidilisele mudelile. Esposito ütleb, et „[s]uveräänsus on indiviidide ühisuse mitte-olemine, nende desotsialiseerituse poliitiline vorm” (samas, 61). Tema järgi võib suveräänsust mõista kui immuunsuse paradigma äärmuslikku väljendust ja täideviimist: poliitilise keha enesekaitsset ohtlike elementide eest, mida on keha säilimise nimel õigus surma saata.<sup>8</sup> Suveräänsus põhineb kindlal struktuuril, see tuleneb immuunse keha tootmisest: „[I]ga kord, kui keha mõtestatakse poliitilistes terminites või poliitikat kehalistes terminites, toodetakse alati immuunsuse lühiühendus, mis sulgeb „poliitilise keha” enesesse, vastanduma omaenese väljaspooldsusele” (samas, 158). Siin näeme juba Esposito sarnasust Agambeniga, kes samuti üritab välja joonistada biopoliitilise võimu loogikat või struktuuri.

Agamben selgitab biopoliitikat just suveräänse erandi struktuuri kaudu, mis on oma iseloomult „väljaarvav sissearvamine”: inimene arvatakse poliitilisest korrast välja, kuid just selle kaudu on võimalik tema üle võimu teostada. Näiteks postuleeritakse inimese loomulik olemus, mis jääb justkui poliitilisest ruumist välja, kuid samal ajal pannakse see kokku langema tema kodanikustaatusega: „[I]nimene on kodaniku koheselt kaduv eeldus (mis ei tohi õigupoolest sellisena kunagi päevavalgele tulla” (Agamben 2009: 139). Seega suveräänne erand mitte lihtsalt ei kehtesta piire, vaid ähmastab neid: inimene on lahutamatu bioloogiline ja poliitiline, kuid just selle väljaarvava sisse-

<sup>8</sup> „Surma saata” ei tähenda mitte ainult tapmist, mõrvamist, vaid ka väljaheitmist, vangistamist, institutsionaliseerimist, õiguste ja kodanikustaatuse äravõtmist jne.

arvamise kaudu on tema poliitiline elu võimalik taandada bioloogiliseks eksistentsiks (nt inimene on vaene seetõttu, et tal madal IQ; ta on poliitiline vaenlane seetõttu, et ta on tumedanahaline jne). Palja elu (ohverdatav, tapetav, täielikult võimule allutatud elu) tootmine on võimalik seetõttu, et inimese ühiskondlik, poliitiline, kultuuriline identiteet taandatakse bioloogilisele eksistentsile või aetakse sellega segamini.<sup>9</sup>

Agambeni suveräänne erand ja Esposito immuunsuse paradigma toetuvad sarnasele alusele: ühtse poliitilise terviku – keha – loomine seostub paratamatult ebastabiilsete, sellesse kehasse mittekuuluvate elementide välistamisele: terviklik poliitiline keha toodab elu, mida on võimalik surmata. Kuid kas see on biovõimu algne tegevus või viimane piir? Kas suveräänne erand ei ole mitte tulemus, milleni viivad konkreetsed poliitilised inimese elu vormivad praktikad, mis ei piirdu sugugi totaliseeriva immuniseerimisega, vaid ulatuvad sellest struktuurist palju kaugemale? Siin oleks ehk kasulik mõelda selle peale, kuidas kasutada Foucault' analüüsitud konkreetsete võimuvormide uurimist. Seades eesmärgiks parandada ja edasi arendada Foucault' tööd, see lõpule viia, on nii Esposito kui ka Agamben biovõimu taandanud ühtsele struktuurile: biovõim abstraheritakse kas poliitilise terviku kaitsemehhanismiks või elu üle otsustamise õiguseks. „Laagri analüüsi transformeerimine poliitilise ruumi figuuriks tundub tulemuseks andvat üsna reduktiivse paradigma. Poliitiline ruum, laagri poolt normaliseeritud, taandatakse spetsiifiliseks võimu praktiseerimise viisiks – elu väärtuse üle otsustamiseks” (Genel 2006: 57). Selle asemel, et vaadata, kuidas võimumechanismid jõuavad selle otsuseni, kuidas toodetakse seda „normaalset” ja poliitilisse kehasse sobivat elu, vaadatakse kõiki võimuakte ühtse struktuuri alusel.

## Vastupanu kui dünaamiline määratlematus

Kui võtta biopoliitika aluseks ühtne poliitilise keha või suveräänse otsuse struktuur, jõuame üsna loogiliselt välja vastupanuvormideni, mis

---

<sup>9</sup> Üheks näiteks võib tuua Trayvon Martini tapmise 2012. aasta märtsis. Nooruk tapeti naabrivalvuri poolt, kes kasutas igapäevaolukorras eriolukorralist profileerimist; kasutas isiklikku „mikro-suveräänsust”, taandamaks mustanahaline kapuutsi kandev noormees paljaks kehaks, kes tuleb heaolu nimel kõrvaldada. Palja elu väärtusetust võimude jaoks kinnitab ka asjaolu, et tapja, George Zimmerman, jäeti vahistamata: tegu kuulutati enesekaitseks. Samas, seesama paljas elu võib osutada võimekaks vastupanupunktiks, millele ehitada uut ühtsust, mis astub välja suveräänsusstruktuurist: vahistamatajätmisele on järgnenud tohutud protestilained; moodustunud on spontaanne ühtsus, mis ei põhine võimu poolt tunnustatud abstraktsel identiteedil.

viitavad dünaamilisusele, fikseerimatusele, olemusetusele – omadused, mis muudavad elu üle otsustamise võimatuks. Staatikale vastandatakse dünaamika ning süsteemile süsteemiväline, sündmuslik. Agambeni jaoks on selline vastupanuline eluvorm *mistahes singulaarsus*, mis on oluline ükskõik millises oma eluavaldukses (Agamben 2005: 1). Mistahes singulaarsus ei põhine olemusel, vaid fundamentaalsel kommunikatiivsusel, inimese keelelisusel kui sellisel (mitte konkreetsetel, partikulaarsel keelel). Keelelise/kommunikatiivse potentsiaalsuse alusel on võimalik luua olemusetut ühtsust, mitte abstraktsetel identiteetidel põhinevat kogukonda. Mistahes singulaarsust ei ole seega võimalik taandada ühekski konkreetseks eluvormiks, vaid see avaldub iga oma aktis suhtega oma potentsiaalsusse. „Puhas ühisus (kommunikeeritavus) õõnestab iga olemasoleva kogukonna pretensiooni olemuslikule eraldatusele, sest näitab, kuidas kõigi identiteetidest lähtuvate sisse- ja väljaarvamise kriteeriumide aluseks on tegelikult keel, mitte mingi keeleväline olemus/essents; see aga tähendab, et iga antud sisse- või väljaarvamine (ehk jagunemine (*divisione*)) saab keele kaudu seada kahtluse alla algse kommunikeeritavuse ja ühisuse (ehk koos-jagamise (*con-divisione*)) nimel” (Monticelli 2012: 157). Just oma *võimetuse* kaudu saada täielikult määratletud, omandada olemust, näitab mistahes singulaarsuste olemusetu ühisus biopoliitiliselt loodud abstraktsete identiteetide kehtimatust. Võimetus saada fikseeritud (olemuse keelelisus, erinevus iseenesest) näitab fikseerimisaktide illegitiimsust.

Üsna sarnaselt Agambeni singulaarsustega postuleerib Esposito immuunsuse paradigmale vastupanuvormina *ihu* (*chair* – Merleau-Ponty’lt laenatud mõiste), mida on võimatu taandada kehale. „Eksistents ilma eluta on ihu, mis ei kattu kehaga; see on keha osa või tsoon, keha membraan, mis ei ole kehaga samane, vaid ületab selle piirid või on keha sulgemisest lahutatud” (Esposito 2008: 159). Kehana määratletud poliitiline eksistents on määratud enesesse sulguma ja selle kaudu muutuma autoimmuunseks, ennasthävitavaks. Ihu aga on aktiivne suhestumine maailmaga, teistega; see on keha avamine. „Nii meie kui Merleau-Ponty jaoks tähistab maailma ihu selle topelduse (keha enesesse sulgumise – autori märkus. *O.P.*) lõppu ja ümberpööramist” (samal, 161). Siit leiame aluse, millele võiks olla toetatud tõeline *communitas* (samamoodi nagu Agambenil): inimese potentsiaalsus, mis ei ole taandatud jagamatule, terviklikule, olemuslikule üksusele. Kuid erinevalt Agambenist näeb Esposito inimese potentsiaalsust rohkem *võimekusena* kui võimetusena. Kontseptualiseerides positiivse biopoliitika alust ihuna, toob Esposito veel mängu Spinozalt pärit *immanentse normi* mõiste: „Norm ei ole enam õiguste ja kohustuste subjektiivne ettekirjutaja nagu modernses transtsendentalismis – võimaldades teha seda, mis on lubatud, ja keelates seda, mis ei ole –, vaid pigem sisemine modaalsus, mille elu

omandab oma piiramatu eksisteerimisvõime väljenduses” (Esposito 2008: 185–186). *Ihu* ja *immanentse normi* mõistete kaudu omandab eksistents biopoliitilise võime korraldada oma elu vastavalt enese võimetele. Igal eksistentsivormil, olgu see kõrvalekalduv või defektne, on võrdne õigus elada oma võimaluste järgi (samas, 186). Iga elu on selles mõttes piiritu, määratlematu ja (potentsiaalselt) biovõimu kehtestatud piire ületav, neid lõhkuv.

Esposito „ihuline” eksistents keeldub seega samuti olemuslikkuse kaudu määratlemisest – elu ei saa olla taandatav bioloogiale –, kuigi omandab palju immanentsema vaatepunkti kui Agambeni mistahes singulaarsus. Kuid mõlemad – vastandudes vastavalt kehalisele jagamatu-sele ja abstraktssele identiteedile – kaugenevad individuaalsuse, jagamatu isiksuse põhistamisest vastupanuvormina. Individuaalsus – jagamatu subjekt – luuakse üheskoos poliitilise kehaga, mistõttu on vajalik uutmoodi ühtsus, mis toodaks uutmoodi subjektsust, uutmoodi eksistentsi.

### Kokkuvõtteks ja edasiseks

Siin jäävad vastamata veel paljud küsimused. Ühe olulisemana näen juba viidatud asjaolu, et vaadates biovõimu kui struktuuri ning seades vastupanupunktiks dünaamilise, ennast normeeriva eksistentsi, jätame tähelepanu alt välja just selle, kuidas võim *kogu oma dünaamilisuses* ei ole samuti määratletav ühtse figuurina. Olles fikseerinud biovõimu, ei ole me veel täielikult avastanud selle (meie mudeldatud) *süsteemi väliseid* võimumehhanisme. Roberto Esposito on loonud tugeva sissejuhatuse elu positiivseks mõtestamiseks biopoliitilises kontekstis, luues eksistentsikuju, mis ei allu piiritlemisele. Kuid kas ei ole just seda piiritlevat võimu liiga ühtse tervikuna ja ühtse struktuuri alusel toimivana käsitletud?

### Kirjandus

- Agamben, Giorgio 2005. *The Coming Community*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- 2009. *Homo sacer. Suverääanne võim ja paljas elu*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Esposito, Roberto 2008. *Bios: Biopolitics and Philosophy*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, Michel 2004. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France, 1975–76*. London; New York: Penguin.

- 2009. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–78*. New York: Picador.
- Genel, Katia 2006. The Question of Biopower: Foucault and Agamben. *Rethinking Marxism* 18(1): 43–62.
- Hook, Derek 2010. *Foucault, Psychology and the Analytics of Power*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Monticelli, Daniele 2012. Poliitika ja/kui sõprus. Agambeni mis-tahes-singulaarsused ja nende tulev kogukond. *Vikerkaar* 1–2: 149–165.